

TİCARETİNİN GELİŞMESİNE KATKISI BAĞLAMINDA SELÇUKLULAR ZAMANINDA SİVAS ŞEHRİNİN YERİ VE ÖNEMİ¹

IN THE CONTEXT OF THE CONTRIBUTION OF THEIR TRADE SELJUK PERIODIC MAINTENANCE PLACE AND IMPORTANCE

Doç.Dr. Yaşar BEDİRHAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi FEF Tarih Bölümü, Ağrı/Türkiye
ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0002-3581-0682>

Onur AYDIN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. L. Öğrencisi, Ağrı/Türkiye
ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0001-5246-4673>

Cite As Bedirhan, Y. & Aydın, O. (2021). "Ticaretinin Gelişmesine Katkısı Bağlamında Selçuklular Zamanında Sivas Şehrinin Yeri Ve Önemi", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:6, Issue:23, pp:331-342

ÖZET

1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya akın eden Türkler, Anadolu'da fethettikleri yerlerde kendi beyliklerini kurdular. Sivas merkez olmak üzere kurulan Danişmetliler, bir süre sonra Kılıç Arslan tarafından ortadan kaldırılarak Sivas Türkiye Selçuklu topraklarına katıldı. Selçukluların şehirde ticareti güvenli hale getirmesi ve ticareti teşvik edici yatırımlar yapmasına paralel olarak şehrin bulunduğu coğrafi konumu gereği önemli ticaret yolları üzerinde olması kısa sürede ticari olarak gelişmesini sağladı. Özellikle yabancı tüccarlar burada ticari faaliyetlerde bulunmaya başladı. Anadolu'nun diğer şehirlerinden Sivas ve Yabanlu Pazarına getirilen ticari mallar buradan yabancı tüccarlar aracılığı ile farklı ülkelere ihraç edilirdi. Yine Avrupa ve Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu'ya ithal edilen ticari mallar ve köleler Sivas pazarından Mısır, el-Cezire ve İran'a kadar ihraç edilirdi.

Anahtar kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Sivas, Ticaret, Ekonomi, Ticaret yolları.

ABSTRACT

The Turks, who flocked to Anatolia after the 1071 Malazgirt war, established their own principalities they conquered in Anatolia. Danişmetliler established, including Sivas, after a while eliminating Sivas Turkey joined by Kılıç Arslan Seljuk territory. As the Seljuks made trade safe in the city and made investments to encourage trade, the city's location on important trade routes due to its geographical location enabled commercial development in a short time. Especially foreign traders started to engage in commercial activities here. Commercial goods brought from other cities of Anatolia to Sivas and the Foreign Market were exported to different countries through foreign traders. Again, commercial goods and slaves imported from Europe and the north of the Black Sea to Anatolia were exported from Sivas market to Egypt, al-Jazeera and Iran.

Keywords: Anatolian Seljuk State, Sivas, Trade, Economy, Trade routes.

1. GİRİŞ

Çeşitli toplumlar tarafından kalıcı yerleşmelere sahne olan Anadolu, doğal ve beşeri yapısının sunduğu koşullar çerçevesinde çok yönlü şehirlerin geliştiği bir coğrafyayı temsil etmiştir. Bu şehirler bazen siyasî, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerin merkezinde yer almış, bazen de küçük şehirler hatta kasabalar şeklinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.² Anadolu şehirleri içinde, özellikle askerî ve ticarî açıdan önemli bir şehir konumundaki Sivas, bu coğrafyayı derinden etkilemiş, ilköğretimden beri Hitit, Roma, Selçuklu, Osmanlı gibi farklı devletlerin egemenliğinde kalan şehrin dokusu, savaşlar, siyasî oluşumlar ve nüfus hareketlerine bağlı olarak sürekli değişmiştir. Bu sebeplerle Sivas'ın adının kaynağı, kim/kimler tarafından verildiği, ne zaman ve hangi konumda kurulduğuna dair farklı görüşler ortaya atılmıştır.³

İlk olarak Sivas'ın ilk adının Sebast olduğu ve Sebast adının da Hititlerin bir kolu olan Sibasıp kavminden geldiği ileri sürülmüştür.⁴ İkinci olarak, Roma İmparatorluğu döneminde, Pontus kralı Polemon'un eşi, Roma İmparatoru Augustus'un saygısını kazanmak üzere ona bağlılık ifadesi olarak Yunanca'da Ogüst şehri anlamına gelen Sebast adını şehre verdiği iddia edilmiştir.⁵ Üçüncü olarak, Roma İmparatoru Pompeus'un, Kapadokya'ya hakim olan Pontus Kralı Mithridate'ı yenerek yöreyi ele geçirincede, Lunus ve Mon Pharnak gibi dönemin ünlü iki mabedinin bu şehirde bulunmasından dolayı şehrin ismini "Tanrı Şehri" anlamına gelen Diopolis olarak değiştirdiği öne sürülmüştür.⁶ Dördüncü olarak ise, çok eski zamanlarda bugünkü

¹ Bu Makale, "Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ticaret Şehirleri." Adlı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

² K. Arınç, Geçmişte önemi azalmış kent yerleşmelerine bir örnek: Bitlis", *Doğu Coğrafya Dergisi*, (1), 1995, ss.65-95; M. Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri'nde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı 2005, s. 1.

³ Gülpınar Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, Cilt: 35, Sayı: 2, ss. 212-222.

⁴ K. Yund, "Sivas adı ve ötesi-III", *Sivas Folkloru Dergisi*, 1974, (12), ss. 1- 23; Denizli, "Sivas Tarihi ve Eserleri", *Revak Dergisi*, 1990, ss.11-35.

⁵ K. Yund, "Sivas adı ve ötesi-II. Sivas Folkloru Dergisi, 1973, (11), ss. 1- 23; Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", s. 212.

⁶ Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", s. 212.

şehrin bulunduğu yerde ulu çınarlar altında üç göze bulunduğu, Sivas adının üç göze anlamına gelen Sipas'tan geldiği ve zamanla Sivas'a dönüştüğü savunulmuştur.⁷ Bunların dışında Ortaçağ'a ait yazılı kaynakların bir kısmında şehrin adının Sevast olarak yazıldığı; bazı kaynaklar da Sivas'ın ilk adının Cabyra (Kabira) olduğu ve muhtelif dönemlerde Talaur ve Megopolis adlarının verildiği de ileri sürülmüştür. Şehrin adı Selçuklular döneminde bugünkü şekline yakın, Osmanlı döneminde Eyalet'i Rum ve Cumhuriyet sonrasında ise Sivas olarak kullanılmaya başlamıştır.⁸

Danışmenlilerin hâkimiyeti altında bulunan Sivas,⁹ II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından Selçuklu topraklarına katılmıştır. Sivas, Selçukluların önem verdiği ticaret merkezlerinin başında gelmektedir.¹⁰ Dünya ticaret yollarının Anadolu'da birleşmesiyle önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas'tan geçen Mısır, Şam ve el-Cezireli tüccarlar eski Orta Asya yolu yerine daha güvenli ve kısa olan Sivas güzergâhını tercih ederek Karadeniz limanları üzerinden Kırım ve Kafkaslara ulaşmaktaydılar.¹¹

Selçuklular zamanında Sivas şehrine farklı ülkelerden tüccarlar yerleşmiş ticaret kolonileri kurmuşlardı. Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar tüccarların ve Cenevizlilerin Sivas'ta ticaret ile uğraştıkları bilinmektedir.¹² Selçuklular zamanında uluslararası ticaret merkezi haline gelen Sivas, İlhanlılar zamanında aynı özelliğini korumuştur. Ünlü seyyahlardan olan İbn Batuta, Sivas şehrini ziyareti sırasında Anadolu'nun en büyük şehirlerinden birisi olduğunu ileri gelen devlet büyüklerinin burada ikamet ettiğini çarşılarının kalabalık, sokaklarının düzgün ve geniş olduğunu anlatırken şehrin iktisadi olarak ne kadar geliştiğini belirtmektedir.¹³

Sivas'ın Türkiye Selçukluları zamanında ekonomik olarak gelişmesi ve Anadolu'nun en zengin şehirlerinden birisi olduğu İslam kaynaklarında da zikredilmektedir. Kazvini, Sivas halkının Müslüman Türklerden ve Hristiyanlardan oluştuğunu belirlemekle beraber şehirde farklı milletlere ait olan ticaret kolonilerinin bulunduğunu bildirmektedir.¹⁴

2. TİCARET

Selçuklu Devletinin Anadolu topraklarında güvenliği sağlaması ile önemli ticaret yollar üzerinde bulunan Sivas, ekonomik olarak hızlıca kalkınmaya başlamıştı. Kafkas, Kıpçak ve Rus tüccarlar, Arap ülkelerine ve Mısır'a giderken artık eski Orta Asya yolundan değil de mallarını ve kölelerini önemli limanları elinde bulunduran ve Anadolu'nun büyük kısmında hüküm süren Selçuklu devleti toprakları olan Sivas şehri üzerinden götürmekteydi.¹⁵ XIII. asırda Sivas birçok kavimlere mensup tüccarların yerleştikleri ve oradan dünyanın her tarafına kervanlar hazırladıkları bir merkez haline geldi. Bundan dolayı şehirde türlü milletlere mensup tüccar kolonileri teessüs etti. Bu gibi gelişmeler neticesinde Cenevizliler burada bir konsolosluk ihdas ettiler. Cenevizlilerin bir kısmı şehirdeki hanlarda oturuyordu ki Kemaleddin fundukunda (han) uzun zaman kalmış olduklarını orada bir kilise yapmış olmaları dolayısıyla anlıyoruz. Bazı Cenevizliler de hanlardan ayrılarak, daha sakin kalmak için, mahallelerde kiraladıkları evlerde oturuyorlardı. Diğer taraftan şehirde ticaret yapan bir miktar da Yahudi vardı ki Sahibiye medresesine ait vakfiyede Sivas'ta bir Yahudi mahallesinin mevcut olduğu görülüyor. Şimal memleketleriyle yapılan ticaret dolayısıyla Volga bölgelerinden gelen Türk Bulgarlar da şehirde yerleşmişlerdi. Aynı vakfiye bunlara ait bir Medrese-i Bulgarî'nin mevcudiyetini haber veriyor.¹⁶

Selçuklular Döneminde Sivas, Irak, Suriye, İran, İstanbul, Konya, Kayseri, Tokat ve Malatya gibi iç ve dış ticarete yön veren yolları birbirine bağlayan merkez olarak seçilmiştir. Özellikle Kayseri, Malatya ve Tokat arasında çok sayıda han, ticaretin şehirde önem kazandığını göstermiştir.¹⁷ Ayrıca şehir, Trabzon ve Sinop limanlarıyla Kırım ticaretine, Venedikliler ve Cenevizler aracılığı ile Avrupa ticaretine açılmıştır. Öte

⁷ N. Buluz, "Sivas adı", *Sivas Folkloru Dergisi*, 1974, (14), ss.1-27; Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", s. 212.

⁸ R. Özey, "20. Yüzyıl Başlarında Sivas'ın Tarihi Coğrafyası", *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu* (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri, ss.133-146; Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", s. 213.

⁹ Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, (2014), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 234.

¹⁰ Y. Bedirhan, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", *Tarih Okulu Dergisi*, s. 24, (Aralık 2015), s. 31.; Mustafa Kaya, *XII. ve XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya 2004, s. 97.

¹¹ Hilal Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale 2018, s. 68, 69.

¹² Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69.

¹³ İbn-İ Batuta, *İbn-İ Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, (1993), (Çev. Mehmet Şeker), Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:195, Ankara 1993, s. 15.

¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat Yayıncılık, 11. Basım, İstanbul 2018, s. 134.

¹⁵ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 127,128

¹⁶ O. Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *DTCFD*, IX (4), (Aralık 1951), 447-157.

¹⁷ S. Özbek, S. "Ortaçağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, (29 Eylül- 1 Ekim 2005), ss. 406-413.

yandan Anadolu, Kıbrıs ve Mısır arasında, Antalya aracılığıyla önemli ticaretler yapılmıştır. İpekli ve pamuklu kumaşlar, kıymetli taşlar ve kuzey ülkelerinin kürkleri kervan ticaretinin ana kollarını oluşturmuştur.¹⁸

Mısırlı, el-Cezireli ve kuzeyli tüccarlar tarafından Karadeniz'in kuzeyinden ithal edilen Rus ve Kıpçak köleler ile hayvan kürkleri Karadeniz üzeri geldikten sonra Trabzon limanından Sivas'a getirilerek buradan Arap coğrafyasına, Mısır'a ve Anadolu'nun diğer bölgelerine dağıtılırdı.¹⁹ Memluk ordusu da Sivas'ta satılan Kıpçak kölelerden kurulmuştu.²⁰

Köle ticaretinin yaygın olarak yapıldığı önemli yerlerden birisi olan Sivas şehri, Karadeniz limanlarına yakın olması ve uluslararası tüccarların yoğun olarak burada ticari faaliyetlerde bulunması ve ulaşımının güvenli olması nedeniyle²¹ Kırım, Rus, Avrupalı, Kafkas, Arap ve Kıpçaklı tüccarlar tarafından Selçuklu Türkiye'sinde tercih edilen ticaret merkeziydi. Aynı şekilde Türk ve Müslüman tüccarlar da Sivas üzerinden Trabzon ve Karadeniz'in kuzeyine geçerek Rus toprakları ve Kafkaslarda ticari faaliyetlerde bulunurlardı.²² Selçuklu Türkiye'sinde Sivas'ta olduğu gibi Yabanlu Pazarı da köle ticaretinin en önemli merkezlerinin başında gelmekteydi.²³

Anadolu'da her sene baharın başlamasıyla birlikte kırk gün devam eden bir pazar kurulurdu. Yabancı tüccarların daha fazla ilgi gösterdiği için bu pazara Yabanlu Pazarı denilmiştir. Bu pazarda köle ticareti daha fazla yapıldı. Dünyanın dört bir tarafından tüccarlar Yabanlu Pazarı'na gelmek için büyük çaba harcarlardı. Uluslararası pazar niteliğinde olan Yabanlu Pazarı'na dünyanın dört bir tarafından gelen tüccarlar buraya getirdikleri mallarını karşılıklı olarak alır satarlardı. Burada kadın erkek fark etmez sayıları fazla olan Kafkas kökenli Türk köleleri, Rum köleleri ve cariyeleri Mısır, Suriye, İran ve Irak'a satılırdı. Bağdat ve Mısır'a satılan köleler en fazla ordu ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılırdı. Yine bu pazarda yabancı tüccarların getirdiği çeşitli atlas kumaşlar, elbiseler, Karadeniz ve Hazar denizinin kuzeyinden getirilen yabani hayvan kürklerinin ticareti yapıldı.²⁴

Yabanlu Pazarı'nda küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvan ticareti de yoğun olarak yapıldı. İtalyan tüccarlar buradan aldığı çok sayıda küçükbaş hayvan ve Türklerin yetiştirdikleri atları kendi ülkelerine ihraç ederlerdi. Yine bu pazardan Suriye ve Mısır'a Türk atları ihraç edilirdi. Bağdat'ta dokunan kırmızı ve mavili altın işlemeli ipekli dokumalar Arap tüccarlar tarafından Yabanlu Pazarı'na getirilerek ticareti yapıldı. Bağdat'ta dokunan altın işlemeli dokumalar, bu pazardan İngiltere ve Fransa'ya kadar ihraç olunurdu. Faruk Sümer'in titizlikle yaptığı araştırmaların sonucu Yabanlu Pazarı'nın şimdiki Kayseri Pınar Başı Caddesi üzerinde kurulduğunu teyit etmiştir. Selçuklular zamanında dünyanın en büyük ticaret merkezlerinden olan Yabanlu Pazarı uluslararası antrepo ve ticaret merkez üssü haline gelmişti.²⁵

Yabanlu Pazarı'nda ticareti yapılan ürünler hakkında bilgi veren W. Heyd Yabanlu pazarında bal, meşe mazısı, üzüm çeşitleri, şap, maroken, dokuma ürünleri, kadın-erkek köleler satıldığı ve buğdayın buradan Rodos ve Kıbrıs'a ihraç edildiğini, Cenevizlilerin ise kumaş ürünleri, sabun, kurşun, kalayı Anadolu'ya ithal ettiğini ve Yabanlu Pazarı'nda ticaretinin yaptığını belirtmektedir.²⁶

Selçukluların Anadolu coğrafyasında güvenliği sağlaması ve bölgenin coğrafi yapısının ticarete uygun olması sebebi ile ticari olarak gelişen bölge Yabanlu Pazarı'nın kurulmasına olanak sağlamıştır. Avrupa'lı tüccarlar ticaret yapmak için Kıbrıs yolu üzeri bu pazara rahatlıkla geliyorlardı. Suğdak ve başka limanlardan Karadeniz üzeri Samsun, Sinop ve Trabzon limanına gelen tüccarlar Sivas yolu üzeri Yabanlu Pazarı'na giderlerdi. Rus, Türk, Rum, Gürcü, Kuzey Azerbaycan, İran, Irak, Suriye ve Mısır'lı tüccarlar, kumaş çeşitleri, dokuma halı-kilim, elbise, baharat çeşitleri, şeker, köle, tül perde, yabani hayvan kürkleri hayvansal

¹⁸ F. Abarju, *Sivas'ta İktisadi Ve Sosyal Hayata Bir Bakış* (1930- 1935), Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya 1999, s. 4.

¹⁹ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69.

²⁰ Y. Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçukluları Devrinde Üretimi Yapılan, İhraç ve İthal Edilen Ticaret Malları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, (Nisan 2016), s. 625.

²¹ Fatih AKSOY, "XII. - XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklularının Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasına Etki Eden İktisadi ve Ticari Faaliyetleri" *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1, Yıl 2019, ss. 189-241. s. 225

²² Y. Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçuklu Devletinin Ticari Münasebette Bulunduğu Devletler ve Tacirler", *International Journal Of Social Science*, S.43, (Mart 2016), s. 330.; Kaya, *XII. Ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, s. 157.

²³ Serdar Çavuşdere, *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Dacanal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello), Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş 2007, s. 17.

²⁴ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 9, 14, 15, 16.

²⁵ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 17. Maroken, keçi derisinin işlenmesiyle elde edilen bir tür yumuşak deri. Çanta ve cüzdan yapımında en fazla kullanılır.

²⁶ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (1975), (Çev. Enver Ziya Karal) T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 608.

gıda ürünleri, maden ürünlerinden yapılan çeşitli silahlar, küçükbaş hayvan ve at ile Yabanlu Pazarı'na ticaret yapmak için gelirlerdi.²⁷

XIII-XIV. yüzyıllarda Küçük Asya'nın en büyük pazarlarından birisi olan Sivas şehri, Yabanlu Pazarı gibi doğu ve batı memleketlerinin en büyük tüccarlarının toplandığı ve mallarını burada alıp sattığı önemli ticaret şehirlerindendi.²⁸ Mısır Memluklerine satılan kölelerin çoğu Sivas'tan satın alınır.²⁹ Anadolu'da satılan Kıpçak Türk çocukları Müslüman olarak yetiştirildikten sonra Mısır ve Selçuklu devleti hizmetlerinde önemli mevkilerde bulunurdu. Moğollara ağır darbe vuran Memluk Sultanı Baybars da Sivas'ta satılan Kıpçak kölelerdendi.³⁰

Mısır, Şam ve el-Cezire'li ticaret kervanları yünlü dokumalar, çeşitli kumaşlar, baharatlar, şeker, cam ve birçok ticari mal ile aldığı yükü Halep'ten ve Güneydoğu'dan geçerek Kayseri yakınlarında kurulan Yabanlu Pazarı'na uğradıktan sonra Sivas'a gelirlerdi. Buradan Anadolu şehirlerine mal dağıtımını yaptıktan sonra yine buradan aldıkları halı, kilim, kumaş, tahıl, köle gibi ticari mallar ile Samsun ve Trabzon limanlarından Karadeniz'e açılan Müslüman tüccarlar Kırım limanına ve Kafkaslara geçerek getirdikleri baharat çeşitlerini, şeker kamışı ve Sivas'tan aldıkları halı, kilim, buğday, sahtiyan ve diğer ticari malları buralarda satarlardı.³¹

Selçuklu ülkesinde, Arap coğrafyasında ve Mısır'da ihtiyaç duyulan Rus ve Türk Kafkas-Kıpçak kökenli köleler, cariyeler ve İslam dünyasında büyük ilgi gören samur kürkleri, yabani hayvan derileri ve diğer ticari mallar Arap, Rus, Venedik ve Kıpçak tüccarlar aracılığı ile Karadeniz üzerinden Anadolu'ya ithal edilirdi. Anadolu'dan ise İran, Mısır ve İslam ülkelerine dağıtılırdı. Rus toprakları derileri ile meşhur yabani hayvanlar bakımından zengin olmasından dolayı ithal edilen hayvan kürkleri Karadeniz üzeri Trabzon limanına ulaşırdı. Buradan toplanma ve ticaret merkezi olan Sivas'a gelirdi. Sivas'tan ticaret kervanları ile Anadolu şehirlerine ve İslam coğrafyasına dağıtılırdı.³²

Sivas, Anadolu'nun dört bir tarafından karadan, denizden gelen ticaret yollarının birleşme noktasında olması ve çok sayıda yerli yabancı tacirlerin faaliyet göstermesiyle önemli ticari ve dağıtım merkezlerinin başında gelmekte idi.³³ Sivas şehrinde 1205 yıllarında Suriye, el-Cezireli, tüccarlar ile Karadeniz üzeri gelen Rus ve Kıpçak Türk'ü tüccarlarına rastlanmaktadır. Şehir, Arap ve Tebriz'li tüccarların Trabzon limanına ulaşması için oldukça önem arz etmekteydi. Karadeniz ticaret yollarına ulaşım noktasında önemli kara yolu üzerinde bulunan Sivas, büyük ticaret merkezi haline gelmişti.³⁴

Cenevizlilerin Akdeniz dışında ticari faaliyetlerinin olduğu yerlerden biriside Sivas'dır. Karadeniz ticaret yolu güvenliğinin sağlanmasıyla farklı milletlerden tüccarların yaşadıkları ve ticari koloni kurdukları Sivas şehri, ticaret merkezi haline gelince Cenevizliler burada ticari faaliyetlerini daha iyi yürütmek için konsolosluk açmıştı.³⁵

Tüccarlar aracılığı ile farklı ülkelerden Anadolu'ya ithal edilen, Çin dokumaları, Hindistan kökenli baharatlar, köleler ve ticari mallar önce ülke içi ihtiyaçları karşıladıktan sonra Sivas pazarından İslam ülkelerine, Mısır'a, Bizans'a ve Avrupa'ya ihraç edilirdi.³⁶ Avrupa'da şehir hayatının gelişmeye başlaması ile ticari faaliyetlerin gelişmesi üzerine Avrupalılar ile Müslüman tüccarlar ticari faaliyetlerini artırmaya başladılar. Anadolu, Selçuklular ile tekrardan ticaret merkezi haline gelmesiyle doğu batı yönlü ticari ilişkiler süreklilik kazanmış ve ticaret gelişmeye başlamıştı.³⁷ Avrupalı tüccarlar aracılığı ile Anadolu'ya ithal edilen Avrupa kökenli kumaşlar, cam, kâğıt, şeker, sabun, kalay, kurşun ve çeşitli ticari mallar³⁸ Antalya limanından, Konya ve Kayseri üzerinden kuzey-güney yollarının birleştiği Sivas'a gelirdi. Buradan ülke içi

²⁷ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 23, 24.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu, Karakoyunlu Devletleri; Siyasi, İdari, Fikri, İktisadi, Hayat; İlmi ve İctimai Müesseseler; Halk ve Toprak*, T.T.K. Yayınları, 8. Baskı, Ankara 1937, s. 106.

²⁹ S. Uskun, *Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da Ticaret ve Ticaret Yolları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Anabilim Dalı, Aksaray 2018, s. 27.

³⁰ O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefküresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 28. Baskı, İstanbul 2019, s. 392.

³¹ Kaya, *XII. Ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, s.157

³² Kaya, *XII. Ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, s. 97.

³³ A. Nurullah Özdal, *Orta Çağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (X-XIV. Yüzyıllar)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2016, s. 286.

³⁴ Claude Cehan, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 125.

³⁵ Y. Bedirhan, Emre Erdem "Alaeddin Keykubad Devrinde Türkiye Selçuklu Devletinin İtalyan Şehir Devletleri ve Diğer Latin Toplulukları İle Olan Siyasi, İktisadi ve Ekonomik İlişkileri", *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, C.5, S.20, (Haziran 2019), s. 995.

³⁶ Y. Bedirhan-Emre Erdem "Alaeddin Keykubad Devrinde Türkiye Selçuklu Devletinin İtalyan Şehir Devletleri ve Diğer Latin Toplulukları İle Olan Siyasi, İktisadi ve Ekonomik İlişkileri", s.997.

³⁷ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s.128.

³⁸ Y. Bedirhan, Emre Erdem "Alaeddin Keykubad Devrinde Türkiye Selçuklu Devletinin İtalyan Şehir Devletleri ve Diğer Latin Toplulukları İle Olan Siyasi, İktisadi Ve Ekonomik İlişkileri", *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, C. 5, s. 20, Haziran 2019, ss. 987-1002, s. 994.

ihtiyaçları karşılandıktan sonra bu mallar Erzincan, Erzurum yolu üzeri Tebriz'e ulaşırdı. Tebriz'e ulaşan bu ticaret yolunu Kuzey Azerbaycan ve Gürcistan'ın ticaret merkezi olan Tiflis'li tüccarlar da kullanırdı. İlhanlılar döneminde Tebriz önemli ticaret merkezlerinden biri olunca Sivas-Tebriz yolunun ve Sivas'ın ticari önemi tekrardan artmıştır.³⁹

Karadeniz'in Kuzeyinden Suriye, Irak ve İran'a giden kuzeyli tüccarlar yabancı hayvan kürkleri, sahtiyan, köle, Rus kumaşları, kurutulmuş balık ve çeşitli ticari mallar ile Samsun, Sinop ve Trabzon limanı üzerinden doğu-batı ticaret yollarının birleştiği Sivas'a gelirlerdi. Buradan Malatya üzeri Halep'e, Diyarbakır üzeri Musul ve Bağdat'ta ulaşırdı. Diğer bir yol ise Kayseri üzeri Yabanlu Pazarı'na ve Konya'ya giderdi. Selçuklular zamanında uluslararası ticaret merkezi haline gelen Sivas'ta Suriye, Irak, İran, Mısır ve Türkistan bölgelerinden gelen tüccarlar ile burada Cenevizli, Venedikli, Rus, Kıpçak ve Bizans'tan gelen tüccarlar karşılıklı ticaret yaparlardı. Sivas'ta ticareti yapılan sabun, şap, halı, güzel kokular ve Türk atı ticaretinden Selçuklular büyük kazanç sağlamaktaydı.⁴⁰

Moğolların Çin'den Anadolu'ya kadar uzanan eski bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun kontrolünü ele geçirmesi ve ticari faaliyetlerin önünü açması, İpek Yolu boyunca ticaretin canlanmasını sağlamıştır. İpek Yolu'nun ticari olarak canlanması Anadolu topraklarında kendisini hissettirmişti.⁴¹ Köse Dağ savaşından sonra (1243) Anadolu'da Moğol baskısının egemen olması ile önemli kara ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas şehrinin Anadolu'daki ticari konumu Moğollar zamanında önem kazanmıştı.⁴²

Daha öncesinde İran kervanları Anadolu'da farklı güzergâhlar izlemiştir. İlhanlılar zamanında ise Orta Asya'dan ve İran'dan gelen pamuk, dokuma kumaşlar ve ham ipekler ile Hindistan ve Çin kökenli baharat, kumaş, elbise ve koku ürünleri olan ticari mallar Erzurum, Erzincan üzerinden Sivas'a ulaşırdı. Buradan ayrılan bir yol Mısır ve İslam ülkelerine başka bir kol Bizans ve Selçuklu başkenti Konya'ya diğer bir kol ise Karadeniz limanlarından Avrupa'ya ulaşmaktaydı.⁴³

İlhanlıların Karadeniz üzerinde sağladığı ticaret güvenliği nedeniyle Trabzon-Tebriz ticaret yolu da önem kazanmıştı. İlhanlı devleti Cenevizli tüccarlar aracılığı ile baharat, balmumu, şap, gümüş ve ipekli dokumaları Avrupa'ya ihraç ederdi. Tebriz ve Sivas üzerinden Trabzon'a gelen tüccarlar bu malları gemiler ile Avrupa pazarlarına ulaştırırdı.⁴⁴

Sivas'tan Güneydoğuya ayrılan diğer bir ticaret yolu da Malatya, Diyarbakır, Mardin, Musul güzergâhından Bağdat ve Basra körfezine ulaşmaktaydı. Diğer bir yolda batılı tüccarları Ayas limanından Sivas üzeri Tebriz'e ulaştıran önemli ticaret yollarından biridir. İtalyan seyyah Pegolotti tarafından Ayas-Tebriz ticaret yolunun doğu ve batı ticareti açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.⁴⁵

Moğollar zamanında İran ile Avrupa'nın yoğun olarak ticari ilişkileri olmuştu. İskenderun limanından yola çıkan Cenevizli tüccarlar İlhanlı devletine bağlı olan Sivas, Erzincan ve Erzurum üzerinden Tebriz'e ulaşırdı. Cenevizliler bölgedeki yoğun ticari faaliyetlerinden dolayı kendileri için önemli arz eden iki ticaret merkezi olan Sivas'ta ve Tebriz' de temsilcilikler kurmuşlardı.⁴⁶

Sivas'ta ticaret yapan ve koloniler kuran tüccarlar buradaki hanlarda ve kiraladıkları evlerde kalıyorlardı. Tüccarlar yol üzerinde yapılan kervansaraylarda ve şehirlerde ki hanlarda (funduk) konaklayarak hem mal alım satımı yapıyor hem de kişisel ihtiyaçlarını karşılıyorlardı.⁴⁷

Ticarette uluslararası bir ticaret imparatorluğu kuran Türkiye Selçuklu devleti yoğun ticari faaliyetleri nedeniyle yollar üzerinde ticaret kervanlarının konaklama, yeme-içme ve sağlık sorunları gibi her türlü ihtiyaçların karşılanması ve tüccarların can-mal güvenliğinin korunması amacıyla ticaret yolları üzerinde kervansaraylar inşa etmişlerdir. Erzurum-Sivas ticaret yolu üzerinde; İsfahâni kervansarayı, Cibice hanı ve Mugar hanı, inşa edilmiştir. Sivas-Tokat yolu üzerinde Çiftlik hanı, Sivas-Kayseri yolu üzerinde Gedik hanı,

³⁹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s.128. ; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 4.

⁴⁰ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 4, 5.

⁴¹ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri Ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.33, (2003), s.61.

⁴² Koray Özcan, " Selçuklu Çağında Sivas Orta Çağda Bir Anadolu-Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.33,(Ekim 2007), s.104.

⁴³ Y. Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçuklu Devletinin Ticari Münasebette Bulunduğu Devletler ve Tacirler", *International Journal of Social Science*, S.43, Mart 2016, s. 330.

⁴⁴ Ö. Güler, "Moğollar, Altın Orda ve İlhanlı Devletleri Döneminde Orta Çağ'da Karadeniz Ticareti", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, S. 45, Ocak 2020, s.33.

⁴⁵ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, S.1, 1981, s. 64, 65.

⁴⁶ Muhammed Emin Koçak, "Moğollar Zamanında Ticaretin Beşiği İpek Yolu", *Genel Türk Tarihi Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 2019, s. 39.

⁴⁷ Kaya, *XII. Ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, s. 97

Eski Malatya-Sivas yolu üzeri Tecer hanı, Sultan ve Şahruh Köprüsü hanı gibi hanlar-kervansaraylar kurulmuştur.⁴⁸

Kervansaraylar arası mesafe 30-40 km'dir yani aynı gün içinde gündüz gözüyle geceye kalmadan kervansarayların birisinden diğerine ulaşılacak mesafelerde inşa edilmiştir. Sivas şehrinin ticari olarak ne kadar önemli bir şehir olduğu yapılan ticari yatırımlardan anlaşılmaktadır.⁴⁹

İbn Said, Sivas ile Kayseri arasından yirmi dört han olduğunu belirtirken bu iki şehir arasında ticari yoğunluğun ne kadar fazla olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰ Yine Alâeddin Keykubad tarafından 1232-1236 Kayseri-Sivas kervan yolu üzerine yaptırılan Sultan Hanı bulunmaktadır. Selçuklular kervan ticaretinin derelerden ve çaylardan kolay geçebilmesi için Bizans'tan kalan eski köprüleri, yolları onarmış ve yeni köprüler, yollar inşa etmişlerdi. Kızılırmak üzerindeki Sivas Eğri köprüsü yapılmıştır.⁵¹

Sivas yakınlarında Kızılırmak üzerinde Kesik köprü ve Yıldız Irmak köprüsü Selçuklular devrinde inşa edilmiştir.⁵² Sivas şehrinde Necmeddin Candar Hanı, Eski Han, Taceddin Hanı ve Sahip Ata hanları gibi hanlar bulunmaktaydı. Sivas'ta ticaret hacminin geniş olmasıyla çok sayıda bulunan pazarlar ve çarşılar sattıkları malların isimleriyle anılırdı. Bunlar: Odun pazarı, koyun pazarı, buğday pazarı, bakkallar çarşısı, bıçakçılar çarşısı, bezciler çarşısı, iplikçiler, demirciler, terziler, kasaplar ve aşçılar çarşısı gibi çarşılarıdır.⁵³

İbn-i Batuta, Sivas ziyaretinde kendilerini misafirperver ahilerin karşıladığını ve İlhanlılara bağlı olan bu şehrin iktisadi ve ticareti hakkında bilgi verirken Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olduğunu ve şehrin ekonomik olarak gelişmesinden dolayı çarşılarının aşırı derece kalabalık olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

Uluslararası ticaret şehri haline gelen Sivas'a ticaret yapmak için gelen bir grup Yahudi tüccar bulunurdu. Yahudi tüccarlar daha çok Konya ve Antalya'da kendilerine ait belli bir bölgeye yerleşerek ticari faaliyetlerde bulunurlardı.⁵⁵ Yahudi tüccarlar toptancı tüccarlar olarak da bilinirler, Avrupa'dan Hindistan'a ve Çin'e kadar kara ve deniz yolu ile ticari faaliyetlerde bulunurlardı.⁵⁶

Akdeniz üzeri Anadolu'ya gelen Yahudi tüccarlar kara yolu olarak Anadolu ve İran üzeri Hindistan ve Çin'e veya kuzey ticaret yolunu kullanarak Almanya üzerinden Hazar ülkesine ulaşırlardı. Bu tüccarlar genellikle Avrupa'dan doğu ülkelerine hadım erkek, kadın ve erkek esirler ile Bizans ipeği, kürk ve kılıçlar ithal ederlerdi. Hindistan ve Çin'den misk, tarçın, baharat ve ipekli dokuma çeşitlerini Avrupa ülkelerine ve Bizans'a getirirlerdi. İstanbul'da ikamet edip ticaret yapan Yahudi tüccarlar bulunurdu.⁵⁷

Sivas'ın ticari olarak geliştiğini belirten ve bu konuda önemli bir belge olan Sahip Ata vakfiyesinde belirtildiğine göre 1280 yılında Sivas'ta, altı han, iki pazar, on iki çarşı ve bir tane kürkçü dükkânı bulunmaktaydı.⁵⁸ Sivas Darüşşifa vakfiyesinde belirtilen; altmış bir bezzaz, sekiz terzi ve dokuz adet ayakkabıcı dükkânının olduğu belirtilmiştir.⁵⁹

Selçuklular ve beylikler zamanında Anadolu'da uygulanan ekonomik politikalarından ve ticari faaliyetlerden etkilenen Osmanlılarda aynı geleneği sürdürmüştür. Evliya Çelebi, Osmanlılar zamanında Sivas'ta bin adet dükkânın olduğu ve Sipahi pazarının meşhur olduğunu söyler.⁶⁰

Önemli ticaret yol güzergâhları üzerinde bulunan Sivas, milletlerarası ticaret şehri olmakla beraber iç ticaret merkezi de sayılırdı. Ülke içi üretilen malların çoğu Sivas'tan yerli ve yabancı tüccarlar aracılığıyla ülke içi ticareti yapılırdı. Sivas, uluslararası ithal ve ihraç edilen malların merkezi konumuna gelmişti. Ayrıca Sivas buğday üretim bölgesinin ortasında bulunması sebebi ile tahıl ürünlerinin ambarı haline gelmiş bir kentti.⁶¹ Venedik, Ceneviz, Floransa ve Kıbrıslı tüccarlar buradan aldığı buğdayı farklı ülkelere ihraç ederlerdi.⁶²

⁴⁸ Kaya, XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret, s. 35,37,38,41,45,47,49,50.

⁴⁹ Kaya, XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret, s. 51.

⁵⁰ M. Suat Bal, *Türkiye Selçukluları'nda Ticari Hayat (1220-1277)*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1998, s. 97.

⁵¹ G. Günel, "Anadolu Selçuklu Döneminde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler", *Kebikeç Dergisi*, S.29, 2010, s. 142,144.

⁵² Kaya, XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret, s. 55,56.

⁵³ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 129; Y. Bedirhan, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", *Tarih Okulu Dergisi*, S.24, Aralık 2015, s. 31,32.

⁵⁴ Ebû Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (1997), (Çev. A. Sait Aykut), 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 285.

⁵⁵ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69.

⁵⁶ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.138,139

⁵⁷ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s.138, 139.

⁵⁸ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69.

⁵⁹ Kaya, XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret, s. 98; Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69.

⁶⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Çev. Zuhuri Danışman, 5. Cilt, Zuhuri Danışman Yayın Evi, İstanbul 1970, s. 92.

⁶¹ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 69

⁶² Y. Bedirhan, "Türkiye Selçukluları'nda Para ve Devletin Para Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XIX, (Eylül 2014), s. 321.

Sivas ve Ankara’da dokunan yünlü kumaşlar, halılar, kilimler çok değerli olup uluslararası ticarete ün yapmıştı. Selçuklular ekonomik olarak dokuma ürünlerinden büyük oranda kazanç elde ediyordu.⁶³ Sivas’ta dokunan ve ticareti yapılan yünlü dokuma halılar, Bağdat’lı zengin tacirler tarafından ilgi gören dokuma ürünlerinin başında gelmekteydi.⁶⁴

Fransa’da bulunan, Alâeddin Keykubad’a ait olduğu üzerinde yazılan yazılardan anlaşılan, altın işlemeli ipek halı Sivas’tan satın alınmıştır.⁶⁵ Selçuklular zamanında Anadolu’nun önemli ticaret kentlerinden biri olan Sivas’ta, İran ve Avrupa’ya ihraç edilen “*kara buğra*” denen mancınık ve çeşitli silahların üretimi yapılırdı.⁶⁶

Türkiye Selçukluları zamanında Sivas’tan satın alınan ve üretimi yapılan değerli dokuma kumaşlar ve halılar, ihracatı yapılan uluslararası ticarete rağbet gören ve devlete önemli ekonomik getirisi olan dokuma ürünlerdir. Anadolu Türk halılarının alım satımının yapıldığı en büyük pazarlardan biride Sivas şehridir. Tüccarlar tarafından buradan satın alınan halılar yurt dışına ihraç edilirdi. Hamdullah Kazvini, Sivas’ın softlarının çok meşhur olup İran’a kadar ihracatının yapıldığını belirtmiştir. Anadolu’nun Karadeniz’e açılan ticaret kapısı olan Sivas’tan 1276 yılında Trabzon limanına gönderilen Cenevizli tüccarlara ait malların, yüklü olduğu iki gemiden biri Trabzon limanından ayrıldıktan sonra yolda korsanlar tarafından soyulmuş, zencefil yüklü diğer gemi ise Cenova’ya ulaşmayı başarmıştı.⁶⁷

3. SANAYİ

Sivas şehri Selçuklular zamanında ticaret merkezi olduğu gibi bir sanayi merkezi haline de gelmişti. Özellikle yünlü ve pamuklu dokuma kumaşlar ileri düzeyde işlenerek Sivas pazarlarında ticareti yapılırdı. Sahip Ata vakfiyesinin verdiği bilgiler dahilinde Sivas’ta “*kârthane ve ma’sere*”⁶⁸ adıyla bilinen bazı imalathaneler olduğu bilinmektedir.⁶⁹

Ankara’nın ve Sivas’ın dünyaca meşhur olan yünlü kumaş dokumaları tüccarlar tarafından aranan değerli dokumaların başında geliyordu. Avrupalı tüccarlar aracılığı ile batı ülkelerine, Arap, İran ve el-Cezireli tüccarlar aracılığı ile doğu ülkelerine ihraç edilirdi. Sivas, Konya ve Kırşehir’de boyahane, cendrehane,⁷⁰ kârthane ve sabunhaneler bulunurdu. Bu atölyelerde boya üretimi, sabun üretimi ve kumaş boyama işi yapılırdı.⁷¹

Dokuma atölyelerinde imal edilen kumaşlar bu imalathanelerde özenle boyanırdı. İşlenen bu kumaşlar bir süre sonra tüccarlar aracılığı ile hem ülke içi hem de uluslararası ticaret pazarlarında satılırdı.⁷² İnsanların geceleri evlerini aydınlatmak için üretilen nebati yağlar (bitki yağı) bezir hanelerden⁷³ çıkarılıyor ve sabun üretimi yapılıyordu. İmalathanelerde üretimi yapılan yağlar, sabunlar ve boyaların, halkın ihtiyaçları doğrultusunda ülke içi ticareti daha çok yapılırdı. Dokuma sanayinde ve tıpta kullanılan bitkiler (nebat) Anadolu’nun farklı şehirlerinden toplanarak Sivas’a ve ihtiyaç duyulan diğer sanayi şehirlerine ihraç olunurdu.⁷⁴

Sivas’ın yünlü dokumaları hakkında bilgi veren Müstevfi,⁷⁵ dokumaların büyük bir kısmının dışarı ihraç edildiğini ve meşhur olduğunu belirtir. Selçuklular zamanında Sivas, önemli dokuma ipek ve halıların üretildiği şehirlerin başında gelmekteydi. Uluslararası alanda büyük ilgi gören ve ticareti yapılan ipekli ve yünlü dokuma kumaşlar, Sivas dokuma sanayisinin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunarak şehrin

⁶³ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 360. , Berrin Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 2004, s. 49. , Yakup Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi),Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 34.

⁶⁴ Claude Cehan, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (2000), (Çev. Erol Üyepazarcı), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 122.

⁶⁵ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s.129; B. Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 2004, s. 49; Y. Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 34; Çalıışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 70.

⁶⁶ K. Özcan, “ Selçuklu Çağında Sivas Orta Çağda Bir Anadolu-Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.33, Ekim 2007, ss. 100-112.

⁶⁷ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 129.

⁶⁸ İş yeri, iş yapılan yer.

⁶⁹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s.129.

⁷⁰ Cendere ile yağ çıkarılan yer.

⁷¹ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2014, s. 312, 313.

⁷² Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, s. 313; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 360, 361; Bal, *Türkiye Selçukluları’nda Ticari Hayat (1220-1277)*, s. 50; İsmet Kayaoğlu, “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, S.1, (1981), ss.359-373.

⁷³ Bezirhane bitki yağlarını elde edildiği imalathane

⁷⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 361; Y. Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 45.

⁷⁵ Anadolu Selçuklu Devleti’nde maliyeden sorumlu olan kişi.

ekonomik olarak kalkınmasını sağlamıştır. İhracatı gerçekleştirilen yünlü dokumalar Selçuklu ekonomisine büyük oranda katkı sağlamaktaydı. Uluslararası ticaret merkezi olan Sivas'ın devamlı ticari faaliyetlerinin olması sebebi ile çarşıları ve pazarları sürekli canlılığını korumuştur.⁷⁶

Türkiye Selçukluları birçok savaş aletlerini kendi atölyelerinde üretmişlerdir. Sivas, silah sanayi alanında merkezi konuma gelmiş savaş makineleri ve silahları burada üretilmiştir.⁷⁷ Anadolu Selçukluları zamanında diğer bölgelere göre Sivas ile birlikte Germiyan bölgesinde de fazla silah üretimi yapılırdı.⁷⁸

Sivas'ta yapılan "kara buğra" denilen mancınık ve çok sayıda silah Avrupa'ya ve doğu memleketlerine ihracat edilirdi. Erzincan ve Kastamunu'da bakır maden ocaklarının işletilmesi ve bu ocakların Sivas'a yakın olması ile Sivas, Ulukışla ve Aksaray'da üretimi yapılan demir madenleri ocaklarının bulunması ve ulaşım imkânlarının da yakın olması sebebi ile silah üretiminin çoğu Sivas'ta yapılırdı. Sivas'tan çıkarılan demir madenleri diğer ülkelere ve Mısır'a gemi inşası için ihraç edilirdi.⁷⁹ Türkiye Selçuklu ordusunda kullanılan bazı silahlar ve malzemeler dışarıdan ithal edilirdi. Yay, Şam ve Özbekistan'dan, kılıç ve kalkanlar Hindistan ve Yemenden alınırdı. Ülkede az bulunan ve ihtiyaç duyulan kurşun, gümüş ve kalay gibi madenler Avrupa'dan ithal edilirdi.⁸⁰

Sivas'ta olduğu gibi Anadolu'nun bazı şehirlerinde ordunun hafif silahları olan ok ve yay da üretilip ticareti yapılırdı.⁸¹ Ahiliğin, Anadolu'da halkı göçebe yaşamdan yerleşik yaşama alıştırmayı ve şehirlerde yerleşik hayatın başlaması ile birlikte halkın yaşayış biçiminde ve ekonomik yapısında değişimler olmuştu. Ahilerin yerleşik düzene geçen halka meslek öğretmesi ile Ankara, Sivas ve Kayseri gibi şehirlerde çeşitli meslekler meslek grupları ortaya çıkmış ve şehirlerde faaliyet göstermeye başlamışlardı.⁸²

Şehirlerde meslek grupları kendi yaptıkları işlerin adları ile bilinirdi. Dericiler "debbağ" olarak bilinirdi. İşledikleri derilerden giyim kürkleri, çanta, külah, çizme, kemer ve farklı deri malzemeleri üretimi yaparak çarşı ve pazarlarda ticaretini yaparlardı. Ayakkabı yapımıyla ilgilenen meslek grupları "kunduracılar" olarak bilinirdi. Sivas ve Konya gibi şehirlerde faaliyet gösterirlerdi.⁸³

Eski tarihlerden beri Türklerde bilinen dericilik zanaatı Anadolu'da Selçuklular döneminde devam etmiştir. Deriden kadınlar için yapılan çizmeler uzun ve kısa ebatlıdır. Bu çizmeler genellikle sarı ve kırmızı renkli olurdu. En fazla konar-göçer Türklerin kullandığı kışlık deri giysiler yapılırdı. Türk sahtiyanları ticaret pazarlarında meşhurdur. Avrupa, Mısır ve Suriyeli tüccarlar işlenmiş derilere daha fazla rağbet ederdi. Mor ve kırmızı renkte olan sahtiyanlar ticarete daha fazla ilgi görürdü. Selçuklulardan miras kalan dericilik geleneği Osmanlı devletinde de devam etmiştir.⁸⁴

4. MADENCİLİK

İbn-i Battuta ve Simon de Saint Quentin'in verdiği bilgilerde Selçuklu Anadolu'sunda demir madenin üretilmesi yapıldığı ve üretilmesi yapılan demir madeni ocaklarının Sivas ve Ulukışla'da olduğunu bildirmektedir.⁸⁵ Buradan çıkarılan demir madeni Selçuklularda en fazla silah yapımı için kullanılmıştır. Yine bu bölgede demir çıkarılan ocakların yakınlarında üç tane bronz (pirinç) ocağı işletilirdi. Elde edilen bronz madeni ile süs eşyaları kapı tokmakları ve sanayi ürünleri yapılırdı.⁸⁶

Anadolu'da çıkarılan birçok değerli madenler gibi Sivas'tan çıkarılan demir madeni Türkiye Selçuklu devletinin, ülke içi gelişen teknoloji ve silah sanayisinin ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük önem arz

⁷⁶ Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya), İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, (2015), (Ed. Nihal Metin), (Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar), I. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s.197.

⁷⁷ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 62. , B. Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 2004, s. 74.

⁷⁸ Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, s. 48; Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, s.74

⁷⁹ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 64, 65.

⁸⁰ Y. Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçukluları Devrinde Üretimi Yapılan, İhraç ve İthal Edilen Ticaret Malları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, (Nisan 2016), ss. 616-628.

⁸¹ S. Koca, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt.8, Sayı.23, (1996), ss.465-484; K. Özcan, "Selçuklu Çağında Sivas Orta Çağda Bir Anadolu-Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.33,(Ekim 2007), ss. 100-112.

⁸² Namık Sinan Turan, " Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.52, (Ekim 2010), s.166.

⁸³ Y. Bedirhan, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Milletlerarası Ticareti Geliştirmek İçin Yürüttüğü Faaliyetler ve İzlediği Politikalar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, (Şubat 2016) s.487.

⁸⁴ Sümer, *Yabanlı Pazarı*, s. 7.

⁸⁵ F. Tızlak, "Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik", (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler Ansiklopedisi*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 411.

⁸⁶ Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, s. 40.

etmektedir. Buradan elde edilen demir madeni ihracatı Selçukluların önemli ticari kaynaklarının başında geliyordu.⁸⁷

Aksaray ve Sivas kentlerinin yakınlarında, şap, tuz, demir ve gümüş madenleri çıkarılırdı. Şap madeni, boya ve dericilik sektöründe aranan önemli madenlerdendi. Özellikle Avrupa'ya yapılan ihracatı Selçuklu ekonomisine büyük katkı sağlamakta idi. Gümüş, kuyumculukta takı işlerinde ve devletin para basımlarında kullanılan değerli madenlerin başında gelmekteydi. Tuz, insan ihtiyaçları için kullanıldığı gibi hayvanların daha iyi semirmesi ve beslenmesi için hayvanlara da verilirdi. Tuz'un fazla ticareti yapılmazdı, şehir pazarlarında halkın ihtiyacına sunulurdu.⁸⁸

Sivas ve çevresinde sekiz adet tuz madeninin olduğu da bilinmektedir.⁸⁹ Kuyumculuk işlerinde aranan ve önemli madenlerden birisi olan lacivert taşı Sivas, Konya ve Aksaray çevrelerinde bulunurdu. Bu taş toz haline getirilerek tıbbî ilaç olarak da kullanılmaktaydı.⁹⁰

5. TARIM

Türkiye Selçuklularında ticaretin yanında tarım ve hayvancılık da önemli yer tutmaktadır. Çünkü o dönem Anadolu'da geçim kaynaklarının başında tarım ve hayvancılık gelmekteydi. Bölge halkı, elde ettiği tarım mahsullerinden kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra artan ürün fazlalığını pazarlarda satarlardı. İç pazar ihtiyacı karşılandıktan sonra fazla ürünler tüccarlar aracılığı ile ihracatı yapılırdı. Selçuklular, savaşlar nedeniyle boşalan ve tarıma elverişli bölgelere çiftçilikle uğraşanları yerleştirerek hem buraları iskân ediyor hem de boş kalmış toprakları devletin sağladığı ziraat aletleri, tohumluk buğday ile yeniden işleterek halkın kendi geçimlerini sağlamasını kolaylaştırıyordu. Selçuklular, ülke içinde tarım ürünlerinin artışı sağlayarak üretim fazlasını ülke ekonomisine kazandırıyordu.⁹¹

Sivas'ta bol miktarda tahıl üretimi yapılmaktaydı. Soğuk iklim bölgesinde olmasına rağmen pamuğun yetiştirildiği kaynaklarda ifade edilmektedir.⁹² Sivas ve Zile yakınlarında bağ, bahçe ve bostanlarda çeşitli tarım ürünleri yetiştirilirdi.⁹³ Sivas, Kayseri, Aksaray ve Selçuklu payitahtı olan Konya'yı birbirine bağlayan yollar üzerinde meralar, sulama kanalları, ekin tarlaları, şeftali, kayısı, armut, badem ve erik bağ-bahçeleri bulunurdu.⁹⁴

Sivas'ın Alâeddin Keykubad tarafından yeniden inşa edilişi ve tarımı hakkında bilgi veren Müstevfi, şehrin soğuk iklime sahip olmasına rağmen çok fazla miktarda pirinç ve pamuğun yetiştirildiğini bildirir.⁹⁵ Diğer seyyahların aksine Evliya Çelebinin verdiği bilgilere bakıldığı zaman Sivas'ta bağ ve bahçe yok denecek kadar azdır. Orman açısından fakirdir. Yetişen mahsullerden buğday, arpa, nohut, mercimek pek fazla yetişmektedir. Bostanların sayısı çok fazladır.⁹⁶ Yine Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, Sivas şehri aşırı bereketli bir şehir olduğu için bütün müverrihler şehirlerin anası demiştir. Ve Arabistan, Anadolu coğrafyası ile Yunanistan'da kıtlık olsa Sivas'ta yetişen tahılın bu ülkeleri doyuracağını bilgisini vermektedir. Sivas şehrinin tarım ürünleri miktarına bakıldığı zaman Anadolu'nun tahıl ambarı denecek kadar bolca tahıl üretimi yapılırdı. Aynı zamanda Sivas'tan Avrupa ülkeleri ve Kıbrıs'a önemli miktarda buğday ihracatı gerçekleştirilirdi.⁹⁷

6. HAYVANCILIK

Anadolu Selçuklularında tarımla birlikte hayvancılıkta önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Anadolu'nun tarıma ve hayvancılığa elverişli bölgelerine devletin teşvikiyle yerleştirilen halk, bulunduğu bölgelerde yetiştirdiği hayvanlar ile hem kendi ihtiyaçlarını karşılıyor hem de devletin ekonomisine katkıda

⁸⁷ Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, s. 313.

⁸⁸ Koca, *Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika*, s. 474.

⁸⁹ Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, s.77.

⁹⁰ Claude Cehan, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (2000), (Çev. Erol Üyepazarcı), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s.120; Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçukluları Devrinde Üretim Yapılan, İhraç Ve İthal Edilen Ticaret Malları", s. 622; Y. Bedirhan, "Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret", *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C. 9, S. 5, (Bahar 2014), s.379.

⁹¹ Koca, *Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika*, s. 470, 471.

⁹² Bedirhan, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", s. 31.

⁹³ Çalışkan, *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, s. 48; Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, s.122.

⁹⁴ Cehan, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s.118; Koca, *Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika*, s.470, 471; Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, s. 63; Şentürk, *Selçuklularda İktisadi Hayat*, s. 23.

⁹⁵ Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya), İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, (2015), (Ed. Nihal Metin), (Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar),1.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 197.

⁹⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (1970), (Çev. Zuhuri Danişman), 5. Cilt, Zuhuri Danişman Yayın Evi, İstanbul 1970, s.92.

⁹⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s.92.

bulunuyordu. Yerleşik olmayan Türklerin geçimi hayvancılığa dayanıyordu. Anadolu'da en fazla yetiştirilen hayvanların başında koyun, keçi ve at gelmektedir.⁹⁸

İzzeddin Keykavus Mengücek beyi olan Fahrettin Behramşah'ın kızıyla evlendiği zaman Sivas'ta gerçekleşen düğünde Erzincan'dan gelen misafir beylere 200 adet katır ve at hediye etmişti. Sultanların, emirlerine büyük ve küçükbaş hayvanlar hediye ettiği bilinmektedir.⁹⁹ XIII. yüzyılda yabancılar tarafından en çok rağbet gören Türk atları Yabanlu Pazarı, Kastamonu ve Sivas'tan Avrupa'ya ihraç edilirdi.¹⁰⁰ Selçuklular zamanında hayvancılık yapmak için Anadolu'nun birçok yerinde çok sayıda çiftlikler kurulmuştur. Sivas'ta kurulan "Köyü çiftliği" de bunlardan birisidir.¹⁰¹

Sivas'ta bulunan (Kârhane) süt imalathanelerine ve elde edilen süt ürünlerine bakıldığı zaman burada yoğun olarak hayvancılığın yapıldığı görülmektedir. Selçuklular zamanında Anadolu'da küçükbaş hayvancılık daha yaygın olduğu için ticari olarak en fazla Sivas'tan Türk atları ile birlikte ihraç edilen hayvanların başında küçükbaş hayvan gelmekte idi. Avrupa ve el-Cezireli tüccarlar kendi ülkelerine Anadolu'dan çok sayıda küçükbaş hayvan ihraç ederdi.¹⁰² Büyük ve küçükbaş hayvanların etinden, sütünden besin değerinden hariç yünü ve derisi imalathanelerde işlenerek halı, kilim ve dericilik sanayisine kazandırılırdı. Bu imalathanelerde elde edilen deri ve dokuma sanayi ürünleri Türk tüccarlarının ticari faaliyetlerinin başında gelmekte idi.¹⁰³

7. SONUÇ

Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Sivas, döneminde bulunduğu bölgenin en önemli ticaret merkezlerinin başında gelmekteydi. Selçuklu başkenti Konya dan sonra ikincil öneme sahip olan şehir, gelişen ticaretinin yanında üretimi yapılan tarım ürünlerinden hariç silah ve dokuma sanayisininin gelişmesiyle üretim fazlalığı vererek yaptığı ihracatları ile Selçuklu ekonomisine büyük oranda katkı sağlamaktaydı. Birçok yerli ve yabancı tüccarların ticaret yaptığı Sivas şehri Uluslararası Pazar niteliği taşımaktaydı. Eski Orta Asya ticaret yollarının önemini kaybetmesiyle Sivas üzerinden geçen ticaret yolları, hem Sivas şehrinin hem de Selçuklu Anadolu'sunun ticarete Rönesans'ını başlatmıştır. Moğollar ve Osmanlı imparatorluğu zamanında da aynı ticari vasfını devam ettiren şehir, savaşlarda zarar görmesine rağmen bulunduğu bölgenin kültürel ve ticaret merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

Abarju, F. (1999). *Sivas'ta İktisadî Ve Sosyal Hayata Bir Bakış* (1930- 1935). Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Akbulut, Gülpınar "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, Cilt: 35, Sayı: 2, ss. 212-222.

Aksoy, Fatih, (2019). "XII.-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklularının Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasına Etki Eden İktisadi ve Ticari Faaliyetleri" *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1, ss.189-241.

Arıncı, K. (1995). "Geçmişte Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek: Bitlis", *Doğu Coğrafya Dergisi*, (1), ss. 65-95.

Bal, Mehmet Suat (1998). *Türkiye Selçukluları'nda Ticari Hayat* (1220-1277), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Bedirhan Yaşar (2016). "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçuklu Devletinin Ticari Münasebette Bulunduğu Devletler ve Tacirler", *International Journal Of Social Science*, S.43, (Mart), ss. 325-346.

Bedirhan, Yaşar (2014). "Türkiye Selçuklularında Para ve Devletin Para Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XIX, (Eylül), ss. 307-327.

Bedirhan Yaşar (2016). "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Milletlerarası Ticareti Geliştirmek İçin Yürüttüğü Faaliyetler ve İzlediği Politikalar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, (Şubat) s.487.

⁹⁸ Koca, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", s. 472.

⁹⁹ Nuroğlu, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, s. 68, 69.

¹⁰⁰ M. Boz, *XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli 2014, s. 87.

¹⁰¹ Sadi Kucur, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları* (Vakıyelere Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 1993, s. 37, 46; Ahmet Hamdi Karabacak - Sadi Bayram, "Sahib Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 1981, S. XIII, s. 60.

¹⁰² Bedirhan, "Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçukluları Devrinde Üretimi Yapılan, İhraç ve İthal Edilen Ticaret Malları", s. 618.

¹⁰³ Koca, "Türkiye Selçukluların Da Ekonomik Politika", s. 472.

- Bedirhan, Yaşar (2014). “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret”, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, C. 9, S. 5, (Bahar), s.379.
- Bedirhan, Yaşar (2016). “Milletlerarası Ticaret Bağlamında Türkiye Selçukluları Devrinde Üretimi Yapılan, İhraç ve İthal Edilen Ticaret Malları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.43, (Nisan), ss. 616-628.
- Bedirhan, Yaşar, Erdem, E. (2019). “Alaeddin Keykubad Devrinde Türkiye Selçuklu Devletinin İtalyan Şehir Devletleri ve Diğer Latin Toplulukları İle Olan Siyasi, İktisadi ve Ekonomik İlişkileri”, *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, C.5, S.20, (Haziran), s. 995.
- Bedirhan, Yaşar (2015). “Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.24, (Aralık), ss. 25-50.
- Buluz, N. (1974). “Sivas Adı”, *Sivas Folkloru Dergisi*, (14), ss. 1-27.
- Cahen, Claude (2012). *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (2000), (Çev. Erol Üyepazarcı), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çalışkan, Hilal (2018). *Anadolu Selçuklu Devleti Ticaret Politikaları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Çavuşdere, Serdar (2007). *14.Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Dacanal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello)*, (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- El-Ömeri, Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömeri (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, (2014), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi (1970). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev. Zuhuri Danışman), 5. Cilt, Zuhuri Danışman Yayın Evi, İstanbul.
- Guy Le Strange (2015). *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya), İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, (Ed. Nihal Metin), (Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar), 1. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Güler, Ö. (2020). “Moğollar, Altın Orda ve İlhanlı Devletleri Döneminde Orta Çağ'da Karadeniz Ticareti”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, S. 45, (Ocak 2020), s.33.
- Günel, Gökçe (2010). “Anadolu Selçuklu Dönemin de Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler”, *Kebikeç Dergisi*, S.29, ss.133-146.
- Heyd, W. (1975). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal) T.T.K Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000.
- İbn-i Battuta, Ebû Muhammed İbn Battuta Tanci, (2019). *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İbn-i Battuta, Ebû Muhammed İbn Battuta Tanci (1993). *İbn-İ Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, (Çev. Mehmet Şeker), Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:195, Ankara.
- Karabacak, Ahmet Hamdi - Bayram Sadi, "Sahib Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 1981, S. XIII, s. 60.
- Kaya. Mustafa, *XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya 2004.
- Kayaoğlu, İsmet, “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, S.1, (1981), ss.359-373.
- Koçak, Muhammed Emin, “Moğollar Zamanında Ticaretin Beşiği İpek Yolu”, *Genel Türk Tarihi Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, (Ocak 2019), s.37-46.
- Kucur, Sadi, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere Göre)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul1993.

- Nuroğlu, Berrin, *Türkiye Selçuklu Devletinin Uyguladığı Ekonomik Politikalar*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Trabzon 2004.
- Özbek, S. “Ortaçağlarda Anadolu ticaret yollarının kavşağında Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, (29 Eylül- 1 Ekim 2005), 406-413, Sivas 2006.
- Özcan, Koray, “ Selçuklu Çağında Sivas Orta Çağda Bir Anadolu-Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.33,(Ekim 2007), s.104.
- Özdam, A. Nurullah, *Orta Çağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (X-XIV. Yüzyıllar)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.
- Özey, R. (2003). “20. Yüzyıl Başlarında Sivas’ın Tarihi Coğrafyası”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri*, ss.133-146.
- Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
- Şentürk, Yakup, *Selçuklularda İktisadi Hayat*,(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi),Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993.
- Tızlak, F. “Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik”, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), *Türkler Ansiklopedisi*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 411.
- Turan, Namık Sinan, “ Selçuklu ve Osmanlı Anadolu’sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.52, (Ekim 2010), s.166.
- Turan, O. “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *DTCFD*, IX (4), (Aralık 1951), 447-157.
- Turan, O. *Selçuklular Tarihi ve Türk -İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, 21 Basım, İstanbul 2017.
- Turan, O. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 28. Baskı, İstanbul 2019.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat Yayıncılık, 11.Basım, İstanbul 2018.
- USKUN, Selvihan, *Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu’da Ticaret ve Ticaret Yolları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Anabilim Dalı, Aksaray 2018.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu, Karakoyunlu Devletleri; Siyasi, İdari, Fikri, İktisadi, Hayat; İlmî ve İctimai Müesseseler; Halk ve Toprak*, TTK Yayınları, 8.Baskı, Ankara 1937.
- Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2014.
- Yund, K. (1973). “Sivas adı ve ötesi-II”, *Sivas Folkloru Dergisi*, (11), ss.1- 23.
- Yund, K. (1974). “Sivas adı ve ötesi-III”, *Sivas Folkloru Dergisi*, (12), ss.1- 23.